

Stadscahiers

Stedenbouw als strategie

De transformatie van de bestaande stad

Timing is everything

In het artikel 'Las Vegas of the Welfare State' uit 1976 beschrijft Rem Koolhaas hoe het oorspronkelijke plan voor de Bijlmer, grote blokken volgens het recept van de vooroorlogse CIAM, eigenlijk veertig jaar te laat ('in retrospect' noemt Koolhaas het) gerealiseerd is. Een decennium na verschijnen van dit artikel, in 1986, werd OMA gevraagd om in drie weken een plan te maken om het op die manier te behouden voor sloop. Het plan van OMA gebruikte de aanwezige infrastructuur, verkleinde de schaal van de blokken door specificiteit te organiseren, en gaf ruimte aan privatisering. Het plan, zo stelt Koolhaas, 'redde' voor enige tijd de Bijlmer, totdat een jumbo het pleit alsnog voor de sloop beslechtte.

Timing is everything. Zeker in de ruimtelijke ontwikkeling. Met de sloop van het leeuwendeel van de flats begon een periode van ongeveer twintig jaar differentiatie en verkleinschaliging als zinnebeelden van wat eigenlijk een zeer grootschalige, door corporaties en gemeente uitgevoerde vernieuwing is. Staatsdifferentiatie en staatsverkleinschaliging, zo zou Carlos Weeber het noemen.

Annis Hoorstra signaleert een aantal redenen waarom de grootschalige vernieuwing met institutionele partijen van de afgelopen twintig jaar in de toekomst zal plaatsmaken voor particulier en privaat initiatief. De overheid heeft andere prioriteiten. Ontwikkelaars nemen geen risico's meer en wachten op kopersgaranties. En kopers zeggen steeds vaker: 'We doen het wel lekker zelf, alleen of met een groep.' Dat stelt volgens Hoorstra nieuwe voorwaarden aan het plan: naast een verleidelijk perspectief is het van belang de aanwezige infrastructuur te gebruiken en mogelijkheden te bieden voor kleine, specifieke projecten, veelal op basis van particuliere initiatieven.

Bij het lezen van Hoorstra's artikel zou men bijna willen dat Koolhaas' oorspronkelijke plan weer uit de kast gehaald kon worden en, net zoals de CIAM-Bijlmer, 'retroactief' gerealiseerd kon worden. Maar de oproep tot 'open programmeren', tot het ruimte bieden aan gelegenheidscollectieven en individueel initiatief, roept ook een aantal nieuwe vragen op.

In Jim Manzi's veelbesproken essay 'Keeping America's Edge'¹ formuleert hij wat volgens hem het belangrijkste maatschappelijke dilemma van deze tijd is: de balans vinden tussen enerzijds de economische dynamiek en groei, die het resultaat is van zo veel mogelijk vrijheid, en anderzijds de eenheid en stabiliteit van onze maatschappij – de sociale cohesie – vaak het resultaat van overheidsingrijpen en restricties. Manzi stelt dat in de huidige tijd top-down overheidsingrijpen, op z'n 'Europees' (voor hem een vies woord), niet werkt, omdat dit cohesie prioriteit geeft boven innovatie. Dat past, volgens hem, niet binnen de huidige wereldwijde markteconomie.

Manzi zoekt daarom naar middelen om de balans toch te behouden, en zoekt deze onder meer in slimme regels en arrangementen en een nadruk op het sociale contract. Men zou hier, net als Hoorstra al doet in zijn artikel, een parallel kunnen leggen naar de planning. Om de energievraagstukken te lijf te gaan stelt Hoorstra nieuwe arrangementen voor samenwerking tussen particuliere initiatieven en energiebedrijven voor. Met zijn pleidooi voor het ontwikkelen van inspirerende en gedeelde perspectieven, die direct zichtbaar worden gemaakt middels tijdelijke maatregelen, geeft hij invulling aan het belang van gezamenlijkheid.

Binnen de door Hoornstra voorgestelde planvorm kan een open perspectief met slimme regels (waarbinnen zonder veel acute tijdsdruk, in redelijke vrijheid, geprogrammeerd kan worden) vanzelf de innovatie aansporen die, bijvoorbeeld, nodig is in de bouwkolom. In die zin biedt de huidige crisis, waarin er noodzakelijkerwijs de tijd en de mogelijkheid ontstaan om te innoveren, inderdaad een kans.

Hoornstra's beeld van de lege velden in de Bijlmer doet me, behalve aan Koolhaas maar dan zonder de voormalige flats, ook denken aan een vroeg project van One Architecture voor Strijp S in Eindhoven. In dit project uit 1998 signaleerden we dat de plannen voor Strijp S, het voormalige Philips-terrein aan de westkant van de stad, het risico met zich meebrachten van, wat wij noemden, 'binnenstedelijke sub-urbanisatie'. Er waren immers te veel concurrerende projecten, en het terrein was te groot en te veel benaderd als een geheel. Wij stelden dat de ambitie om dit gebied te ontwikkelen Eindhoven niet ten goede zou komen en daarom beter een aantal decennia kon wachten.

Wij stelden voor het gebied 'op slot' te doen door het onaantrekkelijk te maken voor ontwikkeling. Op die wijze, zo dachten wij, was het alleen nog interessant voor een paar creatieve gekken en geeks, die de vrijheid konden benutten om er nieuwe ideeën te ontwikkelen (zoiets heette tussen 2003 en 2008 een broedplaats voor de creatieve industrie). Na enkele decennia, zo voorspelden wij, zou zomaar kunnen blijken dat er iets moois opgebloeid was.²

Timing is everything. Ondanks een vastgoed-boom van een decennium is er op Strijp S inderdaad, zoals wij al voorspelden, bijna niets gebeurd. Het zou zo maar kunnen dat Hoornstra's betoog voor 'open programmeren' in deze recessie ook Eindhoven weer bereikt, of ook buiten de recessie om een waardevolle strategie is om de factor tijd, vaak de angel in veel planvorming, minder sturend te maken.

Matthijs Bouw

Open programmeren

Een ander perspectief op bijvoorbeeld de Bijlmermeer

— Annies Hoornstra

1 <http://nationalaffairs.com/publications/detail/keeping-americas-edge>

2 Zie ook Ton Verstegen e.a. (red.), *StadBeeld Eindhoven. Visies en verhalen*, Rotterdam 1999